

УДК 821.161.2-2.09

Тимощук Н.М.,
кандидат філологічних наук,
Вінницький національний аграрний університет,
redish_fox15@ukr.net

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ “ПОСОЛ МЕРТВИХ” АСКОЛЬДА МЕЛЬНИЧУКА

Анотація

Роман “Посол мертвих” Аскольда Мельничука – доказ добротного світового рівня української англомовної літератури США. Твір має складну структуру та відкритий фінал. Головна ознака роману – застосування прийому багат шаровості. У художній тканині твору минуле, що балансує на межі реального й ірреального буття, є домінантою життя його героїв-емігрантів. Основну увагу Аскольд Мельничук зосередив на стосунках людини і суспільства, спробі національної самоідентифікації та протидіючому їм відчуженню індивіда, особистим переживанням, внутрішньому протиборству і співіснуванню багатьох „я” у душі українця-емігранта.

Ключові слова: постмодернізм, екзистенціалізм, проблематика, хронотоп, історична дійсність.

Summary

The novel “The Ambassador of the Dead” by Askold Melnychuk is a proof of the solid world-class level of Ukrainian English-language literature in the United States. The novel has a complex structure and open ending. The use of multi-layer reception is a main feature of the novel.

Key words: postmodernism, existentialism, problems, chronotop, historical reality.

Неординарний митець Аскольд Мельничук – поет, прозаїк, перекладач, критик, визначний представник сучасної американської літератури та літературознавства. Він є “американцем за національністю й українцем за походженням” (І. Думчак), майстерно поєднуючи американську культуру з українським етносом у своїх творах. Своім романом “Ambassador of the Dead” (“Посол мертвих”) автор вивів українську літературу діаспори, яка почасти “трансформувалася в англомовну літературу і стала її складовою” [4, 162], на якісно новий етап розвитку її постмодерного дискурсу. “Популяризує своєю творчістю українську тематику за кордоном, митець долучається до розвитку української літератури загалом” [3, 61].

Рецензії американської критики на роман “Посол мертвих” були загалом схвальні. Зокрема, американський літературознавець Роберт де Лосса визнав твір “першокласним спостереженням американської традиції через призму сучасної української еміграції” [11, 13]. На думку Джеймса Керола, “Посол мертвих” – “роман, який перехрещує кордони між нацією примар і Нью Джерсі, між безжальним минулим століттям та безмежністю любові, горя і надії” [9, 3].

Функціонально-стилістичні особливості романістики Аскольда Мельничука розглядалися в працях Тамари Денисової та Оксани Забужко, у рецензіях Леоніда Рудницького та Марка Павлишина. Ірина Думчак дослідила творчість Аскольда Мельничука з акцентом на її українській проблематиці в контексті українсько-американських літературних взаємин ХХ – поч. ХХІ ст. На думку дослідниці, роман “Посол мертвих” є “найповнішим на сьогодні уособленням роздумів та знань Аскольда Мельничука про емігрантське життя українських поселенців після Другої світової війни на території США” [5, 13].

Завданням нашої розвідки є проаналізувати особливості художнього моделювання історичної дійсності автором, зосередитися на проблематиці твору та особливостях її художньої інтерпретації.

Другий роман Аскольда Мельничука – “Посол мертвих” (“Ambassador of the Dead”) було опубліковано у видавництві “Counterpoint” 2002 року. “Los Angeles Times” включила його до переліку десяти найкращих американських романів 2002 року. Як слушно зауважує Тамара Денисова, “американська реальність із іммігрантською підосною – традиційна тема для мультикультурної Америки” [2, 60], однак “у контексті американського мультикультуралізму А. Мельничук має власний голос” [2, 61]. Якщо митці азіатського походження Емі Тан, Максін Хонг Кінгстон зосереджуються переважно на проблемах особистісного самоствердження героя-емігранта, то Аскольд Мельничук художньо осмислює долю та історію цілого народу.

Головна героїня роману Адріана (Ада) Крук (дівооче прізвище – Січ) є знаком, символом і носієм минулого, жахливої української історії. Ада Січ усе життя покликана пам’ятати і воскрешати минуле, адже вона не змогла адаптуватися у новому світі, новій реальності, вектор життя її сім’ї спрямований у минуле. Захоплення Ади минулим виявляється не лише у її вчинках, а й найменших побутових деталях, наприклад, Ада готує лише українські страви. Розповідаючи про життя однієї людини, автор передає трагедію всього народу.

У контексті прози Аскольда Мельничука ім’я персонажа нерідко стає своєрідним номінативним кодом. Тож художні антропоніми є категорією мотивованих, значущих імен-характеристик. Прізвище головної героїні Крук є символом, який домінує у міфах і легендах багатьох народів світу. Зокрема, у індіанській культурі круки¹ – птахи, що переносять душі мертвих, посли (амбасадори) в інший світ. Головна героїня як цей міфологічний птах “усе життя покликана пам’ятати й воскрешати минуле” [1, 18].

Наявність у творі дискурсивної практики постмодернізму засвідчена зображенням своєрідності героїв, внутрішніх проявів їх свідомості, а

¹ Цей міфологічний мотив надзвичайно популярний у американській літературі. Він широко використовувався письменниками різних часів і художніх стилів (від поезії “Raven” (“Ворон”) Е. По до романів С. Кінга).

також об'єктів, які провокують реакції персонажів, а отже, спонукають сюжет рухатись. Комунікативний простір персонажів більше не є їх приватною власністю, це відкритий універсум голосів. Відкинувши на другий план довколишній світ речей і явищ, митець вивів на авансцену героїню Аду Крук, чия розколота свідомість відобразила всю складність і неоднозначність процесу становлення особистості у “новому” (еміграційному) світі. Показово: епік наголосив на значимості подій не в момент їх появи, а в період повторення (пригадування). Акт пригадування розвиває подію, наповнює її змістом.

Використаний у “Послі ...” ретроспективний погляд дозволив розглянути минуле з декількох позицій. Повторний перегляд дає переваги, бо подія, яка відбулась, передається через багаторівневе висвітлення. Ілюзію подій, що ніби розгортаються у теперішньому часі в експозиції, знівельовано, коли читача повідомляють про те, що оповідь носить характер спогадів. Отже, план минулого часу домінує над уявним теперішнім. Одночасне співіснування (частотного типу) прикмет різних часів сприяло підкресленню наявності в новому старого, незмінного.

Проблема “безґрунтя” висвітлена у романі “Посол мертвих” Аскольда Мельничука у двох аспектах. Перший – втрата ґрунту як втрата рідної землі. Герої твору – емігранти. Один із них, Антін, переконаний, що вони втратили Батьківщину, а нової ніколи не отримають. Його філософсько-ліричні роздуми з цього приводу належать не стільки героєві твору, як, радше, самому авторові. Другий аспект проблеми “безґрунтя” має власне екзистенційну природу, коли втратити ґрунт значить усвідомити абсурдність буття, страх перед неминучістю, самотність, зневіру та відчай. Ці чинники лежать в основі втрати ґрунту Адою Крук. Вона, хоч і перебуває за межами рідної землі, проте суспільство та його цінності (чи псевдоцінності), криза свідомості призводять до абсурдистського сприйняття нею реального світу, коли “трупі речей” починають заміняти самі речі, а реальність переплітається з ірреальністю, з повною відсутністю нормального життя. Рефлексії “старого” світу наповнили життя Адріани, і це не лише спогади, речі, а й привиди батьків, родичів, знайомих. Вона, відчуваючи абсурдність усього того, що її оточує, мимоволі поринає у цю віртуальну сферу, в якій вбачає для себе порятунок.

Текст твору характерний переключенням у площину “одночасної віри / невіри” (Ю. Лотман). “Посол ...” оформив сумнів Ніколаса Блуда щодо подій надзвичайного характеру. За художньою версією Аскольда Мельничука, такими подіями є тоталітарна дійсність СРСР з усіма її реаліями – переслідуваннями, голодом, репресіями, Другою світовою війною. Вагання молодого Блуда забезпечують сюжетну актуальність дилеми: “це вигадка чи правда?”. Конфігурація можливостей її розв'язання призводить до градації мислення у межах формули “герой

майже переконався у правдивості подій”. Застосування незвичного ускладнює тональність інтриги. Незвичне, неймовірне “виявляється тим нарративним матеріалом, який найкраще виконує конкретну функцію: привнести зміни в попередню ситуацію і порушити встановлену рівновагу” [8, 25]. Відмова від пошуку будь-якої історичної правди дозволила епіку “обіграти” міфи, породжені історичною добою, створюючи прецедент для розуміння абсурдності як світової історії, так і її вітчизняної частини, де світ трактується, відповідно до постмодерністських уявлень, як божевільний і одночасно тоталітарний.

“Посол мертвих” має складну структуру та відкритий фінал. Головна ознака роману – застосування прийому багаточаровості, властивого переважно малярській техніці, який вважають сутністю постмодерністського моделювання світу. Притаманна епіку нарративна манера становить тривимірну структуру. В ній перший складник – реальний пласт подій, другий – уявлення головного героя, а третій – глибинний зміст, філософські міркування. “Його героям притаманна певна “містичність”, таємничність, недорозкодованість, що вповні відповідає їхній ролі, їхній функції амбасадорів не просто минулого, а й отієї незнаного для світу батьківщини України” [2, 60].

Назва роману ідентична назві одного з розділів твору. Автор увів у сюжетне тло вставний роман Антона (професора літератури, українського літератора-емігранта, філософа) про життя Адріани Крук у місті “*Воскресіння на річці Пам’ять*” (“материкова” Україна). Символізм цієї назви – втілення переконання митця в тому, “що духовне “воскресіння” України неможливе без синтезу “старого” і “нового”” [3, 67]. Осмислення Мельничуком конструкції “текст у тексті” дозволяє говорити про розширення меж твору, про своєрідно побудований ризоматичний простір, де ідеї, образи, сюжети різних епох співіснують “тут і тепер” у межах актуального хронотопу. Прийом знищення тексту (модель тексту в тексті), коли одним із головних героїв стає автор і його книга, споріднює роман “Посол мертвих” з текстовим узусом Е. Андіївської та Н. Саррот (“Золоті плоди”).

Гайдеґґерівська теза про одну із форм суспільного “вбивства” людини – стандартизацію всіх у єдиний психологічний тип – переводить ключову тему “Посла мертвих” у площину етнопсихології, подаючи українців, мешканців як тоталітарного, так і демократичного світу, зденаціоналізованими і дезорієнтованими, неначе мертвими. Скажімо, емігранти для чужого американського суспільства, за Аскольдом Мельничуком, – це “паперові карикатури”.

Фабула роману розпросторена довкруги долі двох українських сімей – Круків і Блудів до та після еміграції в США. Вона концентрована у п’яти розділах: “Родина Круків”, “Захворювання з ознаками зникання”, “Посол мертвих”, “Жінка, що поборолася Сталіна” та “Невидимий світ”.

Метафоричне “захворювання з ознаками зникання” – втілення авторської думки про втрату національної ідентичності українцем-емігрантом¹. Однак автор роману окреслив значно ширший аспект проблеми – зникнення “сотень тисяч під час радянської окупації, голоду (підкреслення наше – *Н.Т.*) та фашизму, так і зникнення самої країни з карти світу” [6, 127] майже на століття.

Конфлікт між світами Новим і Старим, зокрема “СМЖ” (синдром минулого життя), властивий головній героїні роману – Адріані Крук. Вона не змогла зреалізуватися у “країні нових можливостей” із ряду суб’єктивних та об’єктивних причин. Однак головна з них – минуле, привиди якого “дихають у темних закутках життя кожного емігранта” [10, 1]. Письменник відтворив етноцид 1933-го року крізь призму різнорідних спогадів пані Крук про батьківщину.

Показово: Ада нав’язувала українство синам, її подруга – Ірина Сич – навпаки. Сім’я Блудів ізолюється від Круків через переїзд в інший район, де “стара країна зменшилась до усмішки “чеширського кота” ” (І. Думчак), через заборони Ніку спілкуватися з його другом Алексом. За Мельничуком, причиною такої поведінки слугує минуле героїні, зокрема, здійснений над сестрою у голодний 1933 р. акт канібалізму. Проблема неможливості позбутися минулого навіть за межами батьківщини художньо осмислена Аскольдом Мельничуком на фоні тематики голодомору. У художній тканині твору минуле, що балансує на межі реального й ірреального буття, є домінантою життя його героїв-емігрантів.

Роман “Посол мертвих” стоїть поряд із такими визначними творами, як “Жовтий князь” Барки, “Марія” Самчука, “Ротонда душогубців” Осьмачки та ін. Проводити таку паралель нам дає змогу, перш за все, екзистенційність проблематики голодомору, а також високий художній рівень моделювання внутрішнього та зовнішнього світу індивіда, “голодного” не тільки фізично, а й духовно. За Мельничуком, причина останнього в обірваних історичних коренях. На думку Антона, людини освіченої та поетично обдарованої, для нього “двері закрилися перед джерелом натхнення у творенні поезії” [7, 96], коли він залишив Україну. Він був глибоко переконаний, що “правдива поезія пишеться мовою, яку прищепила батьківщина, і ця мова для нього тепер втрачена ...” [7, 97].

Основну увагу Аскольд Мельничук зосередив на стосунках людини і суспільства, спробі національної самоідентифікації та протидіючому їм відчуженню індивіда, особистим переживанням, внутрішньому протиборству і співіснуванню багатьох “я” у душі українця-емігранта. Роман “Посол мертвих” Аскольда Мельничука – доказ добротного світового рівня української англосовієтської літератури США.

¹ Емігрантів з України американці донедавна не ідентифікували: будь-які спроби самоідентифікації Алекса Крука спричинили обурення викладачів та кепкування, адже такої країни немає на карті світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисова Т. Історія, метаісторія та симулякри в романах Аскольда Мельничук / Тамара Денисова // Слово і час. – 2006. – № 5. – С. 15-22.
2. Денисова Т. Український міф в американському мультикультурному просторі / Тамара Денисова // Наукові записки. – Том 21. – Філологічні науки. – К. : Видавничий дім “КМ Академія”, 2003. – С. 52-62.
3. Думчак І. Екзистенційний світ українців-емігрантів (за романом Аскольда Мельничука “Посол мертвих”) / Ірина Думчак // Слово і час. – 2004. – № 1. – С. 61–67.
4. Думчак І. Художні особливості роману Аскольда Мельничука “Що сказано” / Ірина Думчак // Українознавчі студії. – 2001. – № 3. – С. 162–167.
5. Думчак І. М. Українська проблематика ХХ ст. у творчій спадщині американського письменника Аскольда Мельничука : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.05 “Порівняльне літературознавство” / Ірина Михайлівна Думчак. – Тернопіль, 2006. – 20 с.
6. Мельничук А. Посол мертвих / Аскольд Мельничук // Дружба народів. – 2004. – № 5. – С. 95–149.
7. Мельничук А. Посол мертвих / Аскольд Мельничук // Дружба народів. – 2004. – № 6. – С. 90–136.
8. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Цветан Тодоров. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. – 89 с.
9. Carrol James. Ambassador of the Dead / James Carrol // Harvard Book Store. – The Boston Globe. – July Select 70. – 2001. – P. 3.
10. Greenbaum Beth. A Liturgy of Losses: A Review of Ambassador of the Dead by Ascold Melnychuk / Beth Greenbaum // J Books. – 06, 2001. – P. 1.
11. Robbert De Lossa. Ambassador of a Generation: Melnychuk’s novel of the Ukranian American experience / Robbert De Lossa // The Ukranian Weekly. – Sunday, June 17, 2001. – P. 13.

Стаття надійшла до редакції 5 листопада 2017 року